

Univerza v Ljubljani

Pravna fakulteta

**Namen vzgojnih ukrepov in kazni za
mladoletnike**

DIPLOMSKA NALOGA

Vanja Jotanovič

Mentorica: prof. dr. Katja Filipčič

ZAHVALA

Najprej bi se rada zahvalila mentorici prof. dr. Katji Filipčič za pomoč, nasvete in strokovno usmerjanje med pisanjem diplomske naloge.

Predvsem pa se za vso pomoč in podporo, tako med pisanjem diplomske naloge, kot med študijem, zahvaljujem svoji družini in prijateljem.

Univerza v Ljubljani

Pravna fakulteta
Univerza v Ljubljani

IZJAVA

Spodaj podpisani/-a Vanja Joatnović, študent/-ka prvostopenjskega študija Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, z vpisno številko 20110141, s svojim podpisom izjavljam, da sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:

» Namen vzgojnih ukrepov in kazni za mladoletnike«.

S svojim podpisom zagotavljam:

- da je predložena diplomska naloga rezultat mojega samostojnega raziskovalnega dela ter da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev citirana v sprotnih opombah in navedena v seznamu virov, ki je sestavni del predloženega diplomskega dela;
- da se zavedam, da je plagiatstvo, ne glede na obliko in način predstavljanja tujega avtorskega dela kot svojega, v nasprotju z akademsko etiko in s pričakovanimi moralnimi prepričanji pravnika ter pomeni hujšo kršitev pravil in predpisov, ki urejajo to področje, kot tudi posledic, ki jih ima takšno dejanje za predloženo delo in z njim povezani status;
- da sem seznanjen/-a z določili Pravilnika o diplomski nalogi Pravne fakultete Univerze v Ljubljani;
- da je predloženi tiskani izvod diplomske naloge identičen z elektronskim;
- da soglašam z uporabo elektronske oblike diplomskega dela za preverjanje podobnosti vsebine v Detektorju podobnih vsebin na portalu openscience.si;
- da se glede izdelane diplomske naloge na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenesejo pravice shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravica omogočanja javnega dostopa do tega avtorskega dela na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
- da knjižnica Pravne fakultete Univerze v Ljubljani uporabi moj rojstni datum za namen obdelave diplomske naloge v sistemu COBISS.

V Ljubljani, 25.8.2016

Podpis avtorja/-ice:

KAZALO:

1. UVOD.....	7
2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	9
3. TUJA IN DOMAČA PRAVNA UREDITEV	11
3.1. MEDNARODNI PRAVNI AKTI IN AKTI EVROPSKE UNIJE	11
3.1.1. SPLOŠNO O OTROKOVIH PRAVICAH	11
3.1.2. PRAVNI AKTI OZN	11
3.1.3. AKTI EVROPSKE UNIJE IN SVETA EVROPE	12
3.2. SLOVENSKA ZAKONODAJA.....	13
4. NAMEN KAZENSKIH SANKCIJ	15
4.1. RAZVOJ KAZENSKIH SANKCIJ	15
4.2. TEORIJE O NAMENU KAZNOVANJA	16
4.3. RAZVOJ KAZNOVALNEGA PRAVA ZA MLADOLETNIKE.....	18
4.3.1. DEJAVNIKI MLADOLETNIŠKEGA PRESTOPNIŠTVA.....	19
4.3.2. PRISTOP K OBRAVNAVANJU MLADOLETNIŠKEGA PRESTOPNIŠTVA ..	21
5. VZGOJNI UKREPI, KAZNI IN IZBIRA LE TEH	23
5.1. VZGOJNI UKREPI	23
5.2. KAZNI	25
5.2.1. MLADOLETNIŠKI ZAPOR	26
5.2.2. DENARNA KAZEN	27
6. UČINKOVITOST KAZENSKIH SANKCIJ PRI DOSEGANJU NAMENA	29
7. ZAKLJUČEK	32
8. LITERATURA	34

POVZETEK:

Naslov: Namen vzgojnih ukrepov in kazni za mladoletnike

Avtorica: Vanja Jotanović

Mentorica: prof. dr. Katja Filipčič

Kazenski zakonik (KZ-1) določa za obravnavanje mladoletnih storilcev kaznivih dejanj posebne določbe. Ker se mladoletniki v številnih osebnih lastnostih razlikujejo od odraslih, je potrebno za njihovo resocializacijo drugačno obravnavanje.

Kazenski zakonik iz leta 1994, ki se uporablja za mladoletne storilce kaznivih dejanj, določa posebne sankcije za mladoletnike: vzgojni ukrep, mladoletniški zapor in denarno kazen. Izrecno pa določa tudi namen vzgojnih ukrepov in kazni za mladoletnike, katerega bistvo je, da se zagotovijo njihova vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj.

Kazenske sankcije, ki so predvidene za mladoletne prestopnike, so prežete z vzgojno komponento, saj so oblikovane primerno doseganju temeljnega namena sankcioniranja mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. Vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj pa so tudi temeljno vodilo pri izbiri in izvrševanju vzgojnih ukrepov in kazni za mladoletnike.

Posebno obravnavanje, prilagojeno specifičnim lastnostim mladoletnikov in njihovi stopnji osebnega razvoja, omogoča ustreznejše in bolj učinkovito resocializacijo mladoletnikov in s tem zmanjševanje mladoletniškega prestopništva ter kriminalitete.

Ključne besede: mladoletniki, resocializacija, kazenske sankcije za mladoletnike, vzgojni ukrep, mladoletniški zapor, vzgoja, prevzgoja, pravilen razvoj, mladoletniško prestopništvo.

ABSTRACT

Title: The purpose of educational measures and penalties for minors

Author: Vanja Jotanović

Mentor: prof. dr. Katja Filipčič

The Criminal Code (KZ-1) provides specific provisions and clauses for the treatment of juvenile offenders. Since adolescents differ in many personal characteristics from adults, different treatment is necessary for their re-socialization.

The Criminal Code from 1994, which applies to juvenile offenders, provides specific sanctions for minors: correctional measures, juvenile prison, and a monetary fine. It also explicitly defines the purpose of educational measures and penalties for minors, the essence of which is to ensure their education, correction or re-education, and proper development.

Criminal sanctions provided for juvenile offenders, are imbued with an educational component and are designed to achieve the underlying purpose of punishing juvenile offenders. Education, re-education, and orderly development are also the guiding principles in choosing and implementing educational measures and penalties for minors.

Special treatment, adapted to the specific characteristics of minors and their level of personal development, enables more relevant and effective rehabilitation of minors and thereby reduces juvenile delinquency and crime.

Key words: adolescents, re-socialization, provisions for juvenile offenders, correctional measure, juvenile prison, education, re-education, proper development, juvenile delinquency.

1. UVOD

»Namen kazenskega prava je s prisilnimi sredstvi zagotoviti obstanek določenega družbenega reda in razmerij, ki ga tvorijo.«¹

Že v najstarejših pisanih zgodovinskih virih najdemo zapise o odzivanju družbe na dejanja, ki ogrožajo človekove temeljne vrednote. Sprva so se kot odziv na kriminaliteto oblikovale skupinske družbene reakcije, veljala je tudi skupna odgovornost, ki se je šele čez čas individualizirala. Z oblikovanjem držav pa se je prej spontan, od družbene skupine odvisen odziv, oblikoval v kazen.²

Veljavni Kazenski zakonik (v nadaljevanju KZ-1) v 49. členu določa, da sodišče storilcu kaznivega dejanja odmeri kazen v mejah, ki jih določa zakon glede na težo storjenega kaznivega dejanja in storilčevo krivdo.³

Zakon določa tri vrste kazni:

- zapor,
- denarno kazen in
- prepoved vožnje motornega vozila.

Ob teh pa določa še:

- opozorilne sankcije (pogojna obsodba, pogojna obsodba z varstvenim nadzorom, sodni opomin) in
- varnostne ukrepe (obvezno psihiatrično zdravljenje in varstvo v zdravstvenem zavodu, obvezno psihiatrično zdravljenje na prostosti, prepoved opravljanja poklica, prepoved približevanja ali komuniciranja z žrtvijo, odvzem voznškega dovoljenja, odvzem predmetov).

Ker bom v diplomski nalogi obravnavala namen sankcioniranja mladoletnikov, naj izpostavim vzgojne ukrepe in kazni za mladoletnike. Določeni so v Kazenskem zakoniku

¹ Vilfan, 2011, str. 150.

² Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 35–36.

³ Povzeto po Kazenski zakonik, KZ-1, 49. člen, Ur. l. RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15 in 38/16.

iz leta 1994 (v nadaljevanju KZ-94)⁴, ki pa se še vedno uporablja za določbe o mladoletnih storilcih. Sankcije za mladoletnike so:

1.) vzgojni ukrepi:

- ukor,
- navodila in prepovedi,
- nadzorstvo organa socialnega varstva,
- oddaja v vzgojni zavod,
- oddaja v prevzgojni dom,
- oddaja v zavod za usposabljanje;

2.) denarna kazen;

3.) mladoletniški zapor.

Že osnutek Zakona o sodiščih za mladoletnike iz leta 1923 je določal, da se država pri obravnavanju mladoletnika ne sme zadovoljiti samo s tem, da mu naloži kazen, preizkusiti mora namreč, ali je v obravnavo potrebno vključiti tudi vzgojno komponento, da bi se odpravile pomanjkljivosti v dotedanji vzgoji.⁵ Današnja ureditev izhaja iz podobnega izhodišča, kar izhaja iz 73. člena KZ-94, ki določa namen kazenskih sankcij:

»Namen vzgojnih ukrepov in kazni za mladoletnike je, da se mladoletnim storilcem kaznivih dejanj z varstvom in s pomočjo, z nadzorstvom nad njimi, njihovim strokovnim usposabljanjem in razvijanjem njihove osebne odgovornosti zagotovijo njihova vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj«.

Kazenske sankcije za mladoletnike so torej oblikovane tako, da bi čim bolj vplivale na mladoletnikov čut za odgovornost ter ga na čim bolj human in njemu sprejemljiv način usmerile na pravo pot⁶ oz. družbeno sprejemljivo življenje.

⁴ Kazenski zakonik (KZ-94), Ur. l. RS, št. 95/04 – uradno prečiščeno besedilo in 55/08 – KZ-1.

⁵ Povzeto po Arsenovski, 2000, str. 102.

⁶ Povzeto po Arsenovski, 1998, str. 1.

2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Za boljše razumevanje bom najprej opredelila temeljne pojme, ki jih bom uporabljala pri obravnavi tematike skozi celotno diplomsko nalogo.

2.1.Kriminaliteta v pogovornem jeziku označuje skupek ravnanj, ki napadajo ali ogrožajo človekove temeljne vrednote. Gre za ravnanja, ki štejejo za najbolj škodljiva in nevarna, vendar v okvir pojma kriminalitete uvrščamo v kazenskem pravu le tista ravnanja, ki so v zakonodaji države zapisana kot kazniva.⁷

2.2.»Kaznivo dejanje je človekovo protipravno ravnanje, ki ga zakon zaradi nujnega varstva pravnih vrednot določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake ter kazen za krivega storilca«. ⁸

2.3.Kaznovalna sankcija je pravna sankcija, ki storilcu v zakonu določenega kaznivega dejanja grozi z odvzemom ali omejitvijo kake njegove pravice. Glede na različna kazniva ravnanja pa se razlikujejo tudi sankcije. Ločevati moramo med kaznovalnimi sankcijami za disciplinske prestopke, za prekrške in končno za kazniva dejanja.⁹

2.4.Resocializacija je ponovna socializacija v drug družbeno-kulturni sistem, ki posamezniku ni matičen. Gre za zamenjavo prejšnjih vedenjskih vzorcev, vrednostnega sistema ipd. Z vidika kazenskih sankcij pa resocializacija pomeni spremembo obsojenčevega vedenja tako, da se ga usposobi za življenje in delovanje v skladu z zakoni in družbenimi normami, da več ne izvršuje kaznivih dejanj.¹⁰

2.5.Mladoletnik – iz Konvencije o otrokovih pravicah, ki je bila sprejeta leta 1989 v okviru OZN, izhaja, da je za namene le-te otrok vsako človeško bitje, mlajše od 18 let, razen če poseben zakon določa, da se polnoletnost doseže že prej.¹¹ Tako iz KZ-1, kot tudi iz KZ-94 pa izhaja omejitev za osebe, ki ob storitvi protipravnega dejanja še niso dopolnile 14 let, saj velja, da ne morejo biti storilci kaznivih dejanj, proti njim pa se ne

⁷ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 33.

⁸ Kazenski zakonik, KZ-1, 16.člen.

⁹ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 33.

¹⁰ Povzeto po (Re)socializacija osebe v zaporskem sistemu, str. 17, 23–24.

¹¹ Povzeto po Konvencija o otrokovih pravicah, 1. člen.

morejo uporabiti kazenske sankcije. Zakonik torej omeji kazensko odgovornost na osebe, starejše od 14 let.¹²

V kazenskem pravu so mladoletniki, katerim se lahko izreče kazenska sankcija, osebe od 14. do 18. leta starosti, razdeljeni pa so na mlajše in starejše mladoletnike.¹³ Razliko v obravnavanju obeh bom opisala v poglavju o kazenskih sankcijah.

2.6. Povratništvo je kompleksen pojav, sestavljen iz številnih elementov, zato je enotno definicijo težko oblikovati. Teoretiki predlagajo uporabo treh definicij, kar omogoča upoštevanje vseh specifičnosti:

- **penološka definicija:** povratnik je storilec kaznivega dejanja, ki prestaja zaporno kazen, v preteklosti pa je že prestal eno zaporno kazen;
- **kazenskopravna definicija:** temelji na obstoju ene ali več pravnomočnih sodnih odločb o kaznivem dejanju, upoštevajo pa se vrsta in število kaznivih dejanj, izrečenih kazni in dolžina intervala med prvo in drugo pravnomočno sodno odločbo;
- **kriminološka definicija:** povratniki so vsi pravnomočno obsojeni storilci kaznivih dejanj.¹⁴

¹² Povzeto po Kazenski zakonik, KZ-1, 21. člen in KZ-94, 71. člen.

¹³ Povzeto po Kazenski zakonik, KZ-94, 72. člen.

¹⁴ Povzeto po Prelić, 2007, str. 104.

3. TUJA IN DOMAČA PRAVNA UREDITEV

3.1. MEDNARODNI PRAVNI AKTI IN AKTI EVROPSKE UNIJE

3.1.1. SPLOŠNO O OTROKOVIH PRAVICAH

Človekove pravice so pravice vseh nas in so zapisane ter zagotovljene tako v številnih mednarodnih pogodbah, deklaracijah, konvencijah, kot tudi v ustavah in nacionalnih zakonih držav. Pravice otrok oz. mladih do 18. leta starosti pa so zaradi pomembnosti v teh aktih še posebej določene.

3.1.2. PRAVNI AKTI OZN

Eden temeljnih dokumentov na mednarodnopravnem področju je vsekakor Splošna deklaracija o človekovih pravicah, sprejeta v okviru Organizacije združenih narodov, ki v 25. členu določa, da je otroštvo upravičeno do posebne skrbi in pomoči. Na tej določbi temeljijo tudi kasnejše deklaracije in konvencije, ki določajo in zagotavljajo posebno varstvo otrok.¹⁵

Deklaracija o otrokovih pravicah iz leta 1959 poudarja, da je zaradi telesne in duševne nezrelosti otrok potreben posebnega varstva in skrbi, vključno z ustreznim pravnim varstvom, tako pred rojstvom, kot tudi po njem.¹⁶ Enako velja za Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (v nadaljevanju MPESKP), iz katerih izhaja zahteva po posebnem varstvu otrok zaradi njihove mladostnosti, ne glede na druge osebne okoliščine.¹⁷ MPESKP določa tudi posebne ukrepe za varstvo in pomoč otrokom in mladini ter zaščito pred ekonomskim in socialnim izkoriščanjem.¹⁸

Na temelju teh je bila sprejeta tudi Konvencija o otrokovih pravicah.¹⁹

¹⁵ Povzeto po Splošni deklaraciji človekovih pravic, 25. člen, ki jo je leta 1948 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov.

¹⁶ Povzeto po Deklaraciji o otrokovih pravicah, ki jo je leta 1959 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov.

¹⁷ Povzeto po Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah, 24. člen, ki ga je leta 1996 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov.

¹⁸ Povzeto po Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, 10. člen, ki ga je leta 1966 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov.

¹⁹ Konvencijo o otrokovih pravicah je leta 1989 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov.

Ker iz določb naštetih pravnih aktov izhajata posebno varstvo in obravnava otrokovih pravic, je logična posledica tudi posebna obravnava v kazenskem pravu, in sicer na področju, ki ureja položaj mladoletnega delinkventa.

Mednarodni dokumenti, ki urejajo to tematiko, povzemajo procesne garancije, ki so v kazenskih postopkih zagotovljene odraslim, poleg tega pa ob upoštevanju otrokove nezrelosti in ranljivosti določajo obravnavanje, ki je prilagojeno njihovi ranljivosti.²⁰

V okviru OZN so sprejeti še številni dokumenti, ki določajo in usmerjajo obravnavanje mladoletnih delinkventov skozi celoten kazenski postopek in nenazadnje tudi pri izbiri in izvrševanju kazenskih sankcij, kar je ključnega pomena za namen te diplomske naloge.

Najpomembnejši dokumenti:

- United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules) – Pekinška pravila,²¹
- United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (The Havana Rules) – Pravila iz Havane,²²
- United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) – Smernice iz Riada.²³

3.1.3. AKTI EVROPSKE UNIJE IN SVETA EVROPE

V okviru aktov, ki jih je sprejel Svet Evrope, je poleg aktov in dokumentov, ki določajo in zagotavljajo splošne človekove pravice, enako veljavne tudi za mladoletnike, potrebno omeniti še:

- Recommendation No. R (87) 20–Social Reactions to Juvenile Delinquency,
- Recommendation No. R (88) 6–Social Reactions to Juvenile Delinquency among Young People coming from Migrant Families.

Poleg teh se mi zdi pomembno izpostaviti tudi Evropsko konferenco, ki se je sestala 15. 2. 2016 in katere cilj je bil predstaviti in spodbuditi širitev novih smernic, t. j. Practical Guide –

²⁰ Povzeto po Filipčič, 1998, str. 8.

²¹ Pekinška pravila je sprejela Generalna skupščina leta 1985.

²² Pravila iz Havane je sprejela Generalna skupščina leta 1990.

²³ Smernice iz Riada je sprejela Generalna skupščina leta 1990.

Monitoring places where children are deprived of liberty, ki je rezultat projekta – Children's Rights Behind Bars, v prevodu Otrokove pravice za zapahi.²⁴

Ena temeljnih zahtev na področju kazenskega prava je sprejemanje zaporne kazni kot skrajnega sredstva. Ta zahteva pride na področju izrekanja kazenskih sankcij za mladoletnike še posebej do izraza.²⁵ Sam sistem kaznovanja mladoletnikov v celotni Evropi ponuja več alternativnih možnosti kaznovanja, ki so bolj vzgojno in resocializacijsko usmerjene in ne predstavljajo velikega posega v otrokove pravice. Zaporne kazni in poseg v svobodo otrok pa ostaja skrajno sredstvo.²⁶

Opozoriti velja, da so nekateri od dokumentov pravno zavezujoči (konvencije, ko jih država ratificira), drugi pa so zgolj priporočila in imajo moralno težo.²⁷ Cilj vseh je enotnejše obravnavanje mladoletniškega prestopništva in zagotovitev temeljnih pravic med kazenskim postopkom in med izvrševanjem kazenskih sankcij.²⁸

3.2. SLOVENSKA ZAKONODAJA

Ustava Republike Slovenije je hierarhično najvišji pravni akt, ki zagotavlja splošne človekove pravice in temeljne svoboščine, ki veljajo tudi za mladoletnike.

Pomembnost mednarodnih pogodb, izhaja tudi iz Ustave Republike Slovenije, saj 153. člen določa, da veljajo na ozemlju Slovenije splošno veljavna mednarodna načela in veljavne mednarodne pogodbe, prav tako pa morajo biti v skladu z njimi tudi nacionalni predpisi. Zakoni morajo biti v skladu z mednarodnimi pogodbami, ki jih je ratificiral državni zbor, ostali – hierarhično nižji predpisi, pa tudi z drugimi mednarodnimi pogodbami.²⁹

Poleg naštetih mednarodnih pogodb, ki Slovenijo bodisi pravno bodisi moralno zavezujejo, imamo še nacionalno zakonodajo, ki zagotavlja pravice in določa obveznosti za posameznike.

²⁴ Povzeto po: <http://www.childrensrightsbehindbars.eu/outputs/practical-guide> .

²⁵ Povzeto po Šelih, 1993, str. 475.

²⁶ Povzeto po Pruin, 2009, str. 29.

²⁷ Povzeto po Filipčič, 1998, str. 8-9.

²⁸ Povzeto po Brinc in sodelavci, 2000, str. 115.

²⁹ Povzeto po Ustavi Republike Slovenije, 153. člen, Ur. l. RS, št. 33/91-I, 42/97 - UZS68, 66/00 - UZ80, 24/03 - UZ3a, 47, 68, 69/04 - UZ14, 69/04 - UZ43, 69/04 - UZ50, 68/06 - UZ121, 140, 143, 47/13 - UZ148 in 47/13 - UZ90, 97, 99.

Za obravnavanje mladoletnih storilcev kaznivih dejanj sta se v svetu uveljavila dva organizacijska modela: po enem so mladoletni storilci kaznivih dejanj obravnavani skupaj z odraslimi, po drugem pa so obravnavani ločeno, v posebnem zakonu. Slovenija je v sedaj veljavnem kazenskem zakoniku sledila prepričanju, da je zaradi poudarka na prevzgojni in bolj humani naravnosti ureditev smiselno in potrebno izločiti iz splošnega kazenskega prava.³⁰

Izpostavila bom predvsem zakonodajo na področju kazenskega prava, ki ureja obravnavo mladoletnih delinkventov in izbiro, ter izvajanje kazenskih sankcij.

- **Kazenski zakonik** (KZ-1), ki v posebnem delu vsebuje opise kaznivih dejanj, v 5. členu pa določa, da vprašanje kazenske odgovornosti ureja poseben zakon za mladoletnike;
- **Kazenski zakonik** (KZ-94), ki se na osnovi 357. člena KZ-1 uporablja (5. odstavek 47. člena, 1., 2., 4. odstavek 49. člena, 70.–94. člen, 5. odstavek 100. člena) do sprejetja posebnega zakona;
- **Zakon o kazenskem postopku** (ZKP), ki določa poseben postopek obravnave mladoletnikov;
- **Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij** (ZIKS-1), ki določa vzgojne ukrepe in kazni;
- **Pravilniki ministrstva:**
Pravilnik o izvrševanju vzgojnih ukrepov³¹, Pravilnik o izvrševanju vzgojnega ukrepa oddaje mladoletnika v prevzgojni dom³², Pravilnik o kazenski evidenci³³.

³⁰ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 367 in 509.

³¹ Pravilnik o izvrševanju vzgojnih ukrepov, Ur. l. RS, št. 85/09.

³² Pravilnik o izvrševanju vzgojnega ukrepa oddaje mladoletnika v prevzgojni dom, Ur. l. RS, št. 73/00, 127/06 in 74/09.

³³ Pravilnik o kazenski evidenci, Ur. l. RS, št. 34/04 in 127/06.

4. NAMEN KAZENSKIH SANKCIJ

4.1. RAZVOJ KAZENSKIH SANKCIJ

Skozi zgodovino so se v različnih obdobjih glede na razvoj družbe in družbene organizacije pojavljale različne oblike družbenega reagiranja na kriminaliteto.³⁴

Že iz Hamurabijevega zakonika izhaja eno najbolj znanih zgodovinskih pravnih načel kaznovanja, t. j. talionsko načelo »oko za oko in zob za zob«, po katerem je storilec utrpel takšno kazen, kakršno je bilo njegovo dejanje.³⁵ Telesna kazen je bila dolgo glavna oblika kazenskih sankcij, telo pa glavna tarča kazenske represije. Šele v 2. polovici 18. stoletja se pojavi velik odpor proti mučenju, katerega kmalu več niso tolerirali. Kaznovanje so preoblikovali, nove oblike kazni (zapor, prisilno delo, deportacija ipd.) niso več temeljile na povzročanju fizičnega trpljenja in bolečine. Od maščevanja, mučenja, krutih in surovih kazni, prehod pomeni počasno, a z vidika človekovih pravic pomembno humanizacijo.

Pod vplivom italijanske socioantropološke in sociološke šole se je oblikovalo tudi spoznanje, da zaporna kazen ne more biti uspešno sredstvo za preventivno delovanje na storilce kaznivih dejanj, ki so za učinek kazni nedojemljivi. Ukrepe, ki jih je predlagala ta šola, v sodobnem kazenskem pravu nekoliko spremenjene poznamo kot varnostne ukrepe.³⁶

Zelo pomembna je sprememba pogleda na namen kaznovanja, saj kazni ne odmerjajo več glede na zločin, pač pa glede na možnost, da bi preprečili njegovo ponovitev. Pojavi se težnja po prevzgoji storilca, da si ta več ne bi mogel želeti znova zagrešiti kaznivega dejanja, in da storilec ne bi imel posnemovalcev.³⁷ »Družba v kaznih, ki jih nalaga, ne vidi barbarskega užitka v tem, da povzroči trpljenje človeškega bitja; v njih vidi potreben varnostni ukrep, s katerim naj bi preprečila podobne zločine, odvrnila od družbe zla, ki ji grozijo.«³⁸

³⁴ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 366–368.

³⁵ Povzeto po Vilfan, 2009, str. 152–153.

³⁶ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 366–368.

³⁷ Povzeto po Foucault, 2004, str. 13–14, 17–18, 83–84, 105.

³⁸ A. Barnave, Discours a la Constituante, v Foucault, 2004, str. 105.

4.2. TEORIJE O NAMENU KAZNOVANJA

S spreminjanjem družbe in kazni so se oblikovale tudi različne teorije o namenu kaznovanja. Danes imajo največ pristašev t. i. mešane teorije, ki skušajo med seboj povezati pozitivne pridobitve posameznih teorij.

»Ena vidnejših težav teorij o namenu kaznovanja je povezana z okoliščino, da niti dve kaznivi dejanji nista enaki, kot tudi dva storilca ne moreta biti povsem enaka. Zato si je univerzalno teorijo, ki bi enotno opredelila namen kaznovanja tako za primer povratnika, ki brez zadržkov ponavlja nasilna kazniva dejanja, kot za »naključnega« storilca prometnega delikta, le težka zamisliti.«³⁹

V nadaljevanju bom na kratko predstavila posamezne teorije:

- 1.) **Absolutna – retributivna teorija** ne išče kakršnega koli družbeno koristnega namena kaznovanja. Zagovorniki te teorije vidijo edini smisel kazni v tem, da storilec kaznivega dejanja dobi zaslužen povračilo. Zagovornika absolutne teorije Immanuel Kant in Georg Friedrich Hegel odklanjata pripisovanje kakršnega koli namena kazni razen uresničevanja pravičnosti.⁴⁰
- 2.) **Relativne teorije** utemeljujejo kazen s potencialno pozitivnimi učinki na ravnanje človeka v prihodnosti. Bistven namen kaznovanja vidijo v zmanjševanju povratništva in kriminalitete, glede na način preprečevanja pa se oblikujeta dve skupini teorij: specialne in generalne prevencije.
 - Specialna prevencija vpliva na storilca kaznivega dejanja tako, da v prihodnosti ne bo ponavljal kaznivih dejanj. To poskuša storiti na več načinov: z zastraševanjem, z onemogočanjem preko inkapitacije ali z usposobitvijo za življenje v družbi brez izvrševanja kaznivih dejanj – z reintegracijo oz. resocializacijo storilca.
 - Generalna prevencija se za razliko od specialne nanaša na celotno družbo, saj želi vplivati na vse ljudi, ne zgolj na storilca, ki se ga kaznuje. Teorija je razvila pozitiven in negativen vidik. Iz negativnega vidika teorije izhaja namen

³⁹ Ambrož, 2008, str. 244.

⁴⁰ Povzeto po Ambrož, 2008, str. 240–243.

zastraševanja ljudi, ki naj bi se zaradi zagrožene kazni odpovedali izvrševanju kaznivih dejanj, saj so nevšečnosti kazni večje od zadovoljstva zaradi izvršitve kaznivega dejanja. Medtem pa pozitivni vidik obsega tri učinke kazni, ki se med seboj prepletajo.

Ti učinki so:

- učenje ljudi (preko zagrožene in izrečene kazni), v katere temeljne družbene vrednote ne smejo posegati;
- učinek zaupanja v pravo, do katerega pride, ko pravni red deluje;
- učinek pomiritve in zadovoljstva ljudi, ki se ga doseže, ko vidijo, da pravo prevlada nad nepravom.⁴¹

Tako absolutne kot relativne teorije so naleteli na številne kritike. Odpovedovanje družbeno koristnim ciljem, zahtevanja povračila tudi v primerih, kadar to ni potrebno in predpostavke, da je kaznivo dejanje mogoče »izničiti« s povzročitvijo dodatnega zla, so očitki absolutnim teorijam. Relativne teorije ne nudijo ustreznega merila kazni, kar lahko vodi v izrekanje nesorazmerno dolgih kazni, na drugi strani pa tudi do neustreznega kaznovanja storilcev težjih kaznivih dejanj, ko je storilec ustrezno socializiran človek. Tak sistem kaznovanja je neučinkovit tudi z vidika preprečevanja kaznivih dejanj, saj učinkuje šele, ko so ta že izvršena. Pri generalni prevenciji velja omeniti očitok usmerjenosti predvsem v skupnost in ne zgolj na storilca, možnost povratka je tako pri storilcih prej večja kot manjša. Teorija med drugim predstavlja nevarnost, saj lahko ustrahovanje z visokimi kaznimi in žrtvovanje nedolžnih ljudi za pomiritev javnosti vodi v državni teror. Poleg naštetih slabosti velja za relativne teorije končno tudi slabost, da je storilec kaznivega dejanja oz. obsojenec objekt državne prisile uporabljen kot sredstvo za doseg določenega cilja, kar je neskladno s spoštovanjem človekovega dostojanstva.⁴²

3.) Tako absolutne kot tudi relativne teorije so naleteli na številne kritike, saj nobena izmed njih ne more prepričljivo utemeljiti vsebine in meja kazni. Takšno spoznanje je vodilo v nastanek **mešanih teorij**, ki so sprva temeljile na povračilnosti, specialna in generalna prevencija pa sta imeli le dopolnilno vlogo, postopoma pa so se izenačile.

⁴¹ Povzeto po Ambrož, 2008, str. 242–245.

⁴² Povzeto po Ambrož, 2008, str. 241–244.

Preventivno mešane teorije temeljijo na predpostavki, da mora biti namen kaznovanja v skladu s splošnimi cilji kazenskega prava, ki niso naravnani idealistično, zato namena kaznovanja ni mogoče utemeljevati z idealističnimi (povračilnimi) teorijami. Kriminaliteto naj bi zato preprečevali tako z vplivanjem na posameznika kot z vplivanjem na javnost, pretežnost pristopa pa se razlikuje glede na posamezne faze, povezane s kaznovanjem (grožnja s kaznijo v zakonu, izrekanje kazni, izvrševanje kazni).

Oba pristopa skuša mešana teorija preventivno povezati v uravnotežen odnos, vendar se lahko v določenih primerih pojavi tudi odstopanje ali celo problem. Ker je v diplomski nalogi obravnavan namen vzgojnih ukrepov in kazni za mladoletnike, naj izpostavim problem pri uskladitvi generalne in specialne prevencije v primeru mladega storilca težkega kaznivega dejanja. Generalno preventivni pristop bi v takšnem primeru terjal sorazmerno dolgo zaporno kazen, a se z vidika specialne prevencije za bolj smiselno izkaže blažja kazen, saj bi dolga zaporna kazen mladostnika v zaporniškem okolju prej desocializirala in vzpodbudila k nadaljnji kriminaliteti. V takšnem konfliktu ima specialna prevencija prednost.⁴³ To je tudi eden izmed razlogov, da se kazenske sankcije za mladoletnike razlikujejo od kazni, ki so zagrožene za odrasle storilce kaznivih dejanj. Tako so te bolj humane in prilagojene mladoletnemu posamezniku, saj gre za specifične storilce, osebnostno še ne dozorele osebe, pri katerih se načeloma pojavi odklonsko ravnanje bodisi zaradi vpliva okolja, pomanjkljive ali zanemarjene vzgoje, duševne značajske slabosti ali motnje mladoletnika.⁴⁴ Prestrogo obravnavanje pa lahko na mladoletnika vpliva negativno.

4.3. RAZVOJ KAZNOVALNEGA PRAVA ZA MLADOLETNIKE

Obravnavanje mladoletnikov kot storilcev kaznivih dejanj je skozi zgodovino postopoma in počasi pridobivalo posebno mesto. V zgodnjih zapisih kitajskega in grškega prava najdemo določilo, da otroci pod določeno starostjo niso mogli biti kaznovani. V rimskem pravu so mladoletnike delili v 3 skupine, ki pa naj bi jih različno obravnavali. Kljub omejitvam je bilo obravnavanje mladoletnih v tem obdobju podobno kot obravnavanje polnoletnih storilcev kaznivih dejanj, kar se je še bolj razširilo v času fevdalizma, ko so bile razlike med

⁴³ Povzeto po Ambrož, 2008, str. 244–247.

⁴⁴ Povzeto po Arsenovski, 1998, str. 3.

obravnavanjem polnoletnih in mladoletnih storilcev kaznivih dejanj majhne.⁴⁵ Tako so bile kazni tudi za mladoletnike pogosto krute in stroge.

Pod vplivom sociološke šole in spoznanj na področju drugih znanosti je prišlo do večjih sprememb in reform tudi na področju mladoletniškega kazenskega prava šele v 19. in v začetku 20. stoletja. Spoznanja o številnih dejavnikih, ki povzročajo asocialno in delinkventno vedenje mladoletnikov, so privedla do oblikovanja prilagojenih kazenskih sankcij zanje. Ugotovitev, da so mladoletniki najbolj dostopni za vzgojo in prevzgojo, je ključnega pomena za oblikovanje kazenskih sankcij z vzgojno komponento.⁴⁶

Znanstvena spoznanja biologije, sociologije, psihologije, ki kažejo na dejstvo, da se mladoletniki v osnovi razlikujejo od odraslih, so oblikovala podlago za različno obravnavanje. Motivi za delinkventnost so v veliki večini precej različni od motivov polnoletnih storilcev kaznivih dejanj. Mladoletniki se razlikujejo od odraslih tudi pri odzivu na posamezne sankcije. Ker gre za osebnosti, na katere ima zunanja okolica velik vpliv, so mladoletniki bolj dostopni tudi za prevzgojo in učenje, da v prihodnje ne bi več izvrševali kaznivih dejanj. Navedene ugotovitve o posebnem položaju mladoletnikov in razlikah v odnosu do odraslih storilcev kaznivih dejanj so podkrepile potrebo po različnem obravnavanju te skupine za socialno reintegracijo.⁴⁷

4.3.1. DEJAVNIKI MLADOLETNIŠKEGA PRESTOPNIŠTVA

Skoraj nemogoče je oblikovati ustrezne ukrepe za sankcioniranje mladoletnih prestopnikov in preprečevanje mladoletniškega prestopništva, če ne poznamo in razumemo razlogov za njihovo odklonsko vedenje.

Otroka pri vedenju sprva vodijo predvsem njegove osnovne potrebe in želje, usmeritve s strani njemu najbližjih odraslih oseb pa mu kažejo, kateri vedenjski vzorci so dopustni, dovoljeni in sprejemljivi ter kateri ne. Preko vzgoje se tako otrok nauči pričakovanega, družbeno sprejemljivega vedenja ter spozna merila socialnega okolja. Otrok sam namreč nima lastnega vrednostnega sistema in lastnega pojmovanja morale – oboje prevzema od odraslih oseb, ki ga vzgajajo. Drugače velja za mladoletnike v adolescenci, ki že oblikujejo lasten

⁴⁵ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 502–504.

⁴⁶ Povzeto po Hrijan, Singer, 1991, str. 11–17.

⁴⁷ Povzeto po Scott, 2008, str. 29 in Pačnik in sodelavci, 1997, str. 19–22.

vrednostni sistem in svoje obnašanje prilagajajo lastnim moralnim merilom. Vendar pa je ravno adolescenca obdobje razvoja, ko veliko dejavnikov vpliva na mladoletnike, ki se kot osebnosti šele oblikujejo.⁴⁸ Gre namreč za obdobje, ko so podvrženi različnim spremembam, tako biološkim (kot so telesne in hormonalne spremembe) kot tudi socialnim, ko se zaradi odraščanja od njih pričakuje večja odgovornost. Nad njimi je pogosto velik pritisk s strani staršev, šole, pa tudi prijateljev in širše okolice. V tem obdobju spoznavajo sami sebe, poleg tega pa iščejo potrditev tudi v družbi, kar izzove različne socialne pojave, med drugim lahko vodi do odklonskega vedenja.⁴⁹

Enotne definicije mladoletniškega prestopništva ne moremo oblikovati, ker je to posledica različnih dejavnikov, ki jih delimo na notranje in zunanje.⁵⁰ V nadaljevanju bom naštel le nekatere, ki se mi zdijo najpomembnejši in najpogostejši, saj noben od teh ni univerzalen in ne povzroča sam po sebi mladoletniškega prestopništva. Najpogosteje so ti dejavniki v medsebojni interakciji.

Dejavniki, ki vplivajo na mladoletnikovo vedenje:⁵¹

- družina in odnosi med družinskimi člani;
- ekonomsko-socialni položaj;
- sovrstniki in sprejetost med njimi, saj je v adolescenci doživljanje lastne vrednosti v veliki meri povezano z oceno vrstnikov, zato so pripravljeni storiti marsikaj (številne raziskave kažejo na to, da so mladostniki, ki imajo večji nadzor odraslih, manj nagnjeni k odklonskemu vedenju⁵²);
- stopnja izobrazbe;
- preživljanje prostega časa;
- slabo obvladovanje čustev in razpoloženjskih stanj, ki so pogosto posledica hormonskih in telesnih sprememb;
- potrebe po samopotrjevanju zaradi slabe samopodobe;
- potrebe po vznemirjenju;
- potrebe po sprostitvi;
- osebne motnje;

⁴⁸ Povzeto po Tomori, 2000, str. 90–92.

⁴⁹ Povzeto po Pačnik in sodelavci, 1997, str. 19–22.

⁵⁰ Povzeto po Prelić, 2007, str. 21–22.

⁵¹ Povzeto po Tomori, 2000, str. 91–94 in Prelić, 2007, str. 21–30.

⁵² Povzeto po World Youth Report, 2003, str. 195.

- zloraba psihoaktivnih snovi (alkohol, prepovedane droge);
- odnos do avtoritete – odraščanje ob avtoritarnih likih, ki so kazali spoštovanje do mladostnikov, sprejemanje in razumevanje povzroča manj težav kot pri tistih, ki so odraščali ob avtoriteti, ki jih je poniževala, nesmiselno kaznovala in omejevala, saj se ta odnos prenese na vse, kar otrok dojema kot dominantno.

To so nekateri dejavniki tveganja, ki povečujejo možnost razvoja odklonskega vedenja mladih, vplivajo pa tudi na uspešnost obravnavanja mladoletnikov, pri katerih želimo doseči vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj. Poznavanje teh dejavnikov je nujno potrebno za oblikovanje pomoči posamezniku, saj je pri obravnavi mladoletnika ključnega pomena razumevanje in upoštevanje vseh osebnih značilnosti, ki se povezujejo z njegovim prestopniškim vedenjem. Mladoletnika je torej za dosego temeljnega namena kazenskih sankcij potrebno obravnavati v celoti; odpraviti je potrebno negativne dejavnike ali jih, če je mogoče, obrniti mladoletniku v prid.⁵³

4.3.2. PRISTOP K OBRAVNAVANJU MLADOLETNIŠKEGA PRESTOPNIŠTVA

Pri razmišljanju o resocializaciji mladoletnikov se pojavi vprašanje pristopa. Na kakšen način in s katerimi ukrepi doseči temeljni namen kazenskih sankcij?

World Youth Report kaže skupno prepričanje, da posredovanje v zgodnjih fazah predstavlja najboljši pristop pri preprečevanju mladoletniškega prestopništva nasploh. Zato so se razvili številni mehanizmi za preprečevanje odklonskega vedenja, kot so:

- izobraževalni programi,
- nove možnosti zaposlitev,
- programi za pomoč pri obvladovanju in nadziranju čustev in agresije, grajenju lastne samopodobe, reševanju konfliktov.

Različne države imajo različne metode za ukrepanje (oblikovala sta se dva modela: zaščitni in pravičnostni). Nekatere države tako poudarjajo kaznovalno in generalno preventivno funkcijo kazenskih sankcij za mladoletnike, saj z grožnjo visokih kazni in predstavitvijo negativnega vidika kaznivega dejanja skušajo odvrčati mladoletnike od odklonskega vedenja. Vendar

⁵³ Povzeto po Šelih, 2000, str. 95–96.

represija s strani državnih organov lahko v mnogih primerih prispeva k nadaljnji kriminaliteti in vključevanju mladih v prestopniške skupine.⁵⁴ »Strokovnjaki opozarjajo, da otrokom in mladoletnikom škoduje neresno obravnavanje začetkov prestopništva, še bolj pa jim škoduje preveč resno obravnavanje, če se v tem pojavu vidi večjo nevarnost, kot je v resnici.«⁵⁵ Številne raziskave so namreč pokazale neučinkovitost zastraševalnih metod, saj so te v veliko primerih še poslabšale vedenje udeležencev.

Dejstvo je, da za težavne mladoletnike niso najbolj učinkovite zgolj preventivne metode, zato je potrebno imeti oblikovane ukrepe, ki omogočajo individualizirano in prilagojeno obravnavo za mladoletnikovo vzgojo, prevzgojo in pomoč pri pravilnem razvoju.

Kljub temu, da je nemirno in včasih odklonsko vedenje mladih le del njihovega odraščanja, tega pojava ne gre podcenjevati, saj lahko vpliva na oblikovanje življenjskega stila, ki vodi v kriminaliteto.⁵⁶

⁵⁴ Povzeto po World Youth Report, 2003, str. 200–203.

⁵⁵ Brinc, 2000, str. 114.

⁵⁶ Povzeto po World Youth Report, 2003, str. 200–203.

5. VZGOJNI UKREPI, KAZNI IN IZBIRA LE TEH

5.1. VZGOJNI UKREPI

»Temeljno izhodišče mladoletniškega kazenskega prava (kot tudi kazenskega prava nasploh) je zahteva, da nihče ne more biti spoznan za odgovornega za storitev kaznivega dejanja, če ni sposoben dojeti, da je njegovo dejanje v nasprotju z družbenimi vrednotami.«⁵⁷

Kaznivo dejanje mladoletnika je v večini primerov odraz njegove osebostne neprilagojenosti in zgoraj naštetih dejavnikov. Izhodišče za obravnavanje mladoletnih storilcev kaznivih dejanj zato načeloma ni njihova kazenska odgovornost, pač pa izhodišče predstavljajo potrebe posameznika za njegovo vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj, ki je temeljni namen kazenskih sankcij za mladoletnike. S kazenskim postopkom in izrekom kazenske sankcije želimo doseči, da bi mladoletnika usposobili za življenje v družbi brez izvrševanja kaznivih dejanj. Za dosego tega pa je potreben poseben pristop. Prav zato kazensko pravo zanje predvideva posebno vrsto kazenskih sankcij – **vzgojne ukrepe**, ki se tako po namenu kot po vsebini razlikujejo od kazni. Prvenstveni namen vzgojnih ukrepov je resocializacija mladoletnika.

Ukrepi so bolj humani in v njih prevladuje predvsem vzgojna komponenta. Ker gre pogosto za osebe, pri katerih je bila vzgoja pomanjkljiva ali celo zanemarjena, mora sodišče izbrati ukrep, ki bo zamujeno nadomestil. Pri izbiri mora upoštevati predvsem potrebe za dosego in zagotovitev mladoletnikove vzgoje, prevzgoje in pravilnega razvoja, da ta kasneje več ne bo izvrševal kaznivih dejanj.⁵⁸

Upoštevati je potrebno vse bio-psiho-socialne sestavine mladoletnikove osebnosti: starost in duševno razvitost, psihične lastnosti, nagnjenja, nagibe, iz katerih je dejanje storil, dotedanjo vzgojo, okolje in razmere, v katerih je živel, težo in naravo dejanja, ali mu je bil že prej izrečen vzgojni ukrep ali kazen, in vse druge okoliščine, ki omogočajo izbiro ukrepa, s katerim bo namen najboljše dosežen.⁵⁹

Glede na postopek izbire in upoštevanje številnih dejavnikov je jasno, da so vzgojni ukrepi izrazito individualizirani in prilagojeni posamezni osebnosti mladoletnika, saj se ti glede na stopnjo dozorelosti in osebostnega razvoja zelo razlikujejo, kar pa ne preseneča, saj so

⁵⁷ Filipčič, 1998, str. 82.

⁵⁸ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 504 in 510–511.

⁵⁹ Povzeto po Filipčič, 1998, str. 84–85 in Kazenski zakonik, 1994, 75. člen.

mladoletniki v obdobju razvoja in pubertete, ko je biološki, socialni in psihološki razvoj pri posameznikih zelo buren in različen.⁶⁰ Bistvenega pomena je, da se pri vsakem posamezniku uporabi specifičen pristop za doseganje namena kazenskih sankcij. Temu je namenjen tudi širok izbor vzgojnih ukrepov, ki so zaradi doseganja posebnega namena tudi bolj fleksibilni od kazni.

Kazenski zakonik v 74. členu določa šest vzgojnih ukrepov, ki jih delimo v dve skupini:⁶¹

- 1.) **Nezavodski ukrepi**, ki jih sodišče izreče kot kazensko sankcijo za mladoletnika, ki ga za vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj ni treba izločiti iz njegovega okolja, ampak potrebuje le opozorilo in ukrepe z ustreznim strokovnim vodenjem:
 - **ukor** je opozorilo in je najmilejši vzgojni ukrep – sodišče ga izreče, kadar je namen kaznovanja dosežen že s samo grajo;
 - **navodila in prepovedi** zajemajo 11 možnih obveznosti, zasnovane pa so tako, da usmerjajo in spodbujajo vzgojo in razvoj mladoletnika;
 - **nadzorstvo organa socialnega varstva** skuša mladoletnikovo prevzgojo doseči v njegovem domačem okolju s strokovno pomočjo in nadzorstvom posebej usposobljene službe. Sodišče izreče ukrep, kadar je potrebno trajnejše obravnavanje s strokovno pomočjo, a izločitev mladoletnika iz njegovega okolja ni potrebna.

- 2.) **Zavodski ukrepi** zahtevajo bodisi delno bodisi popolno izločitev mladoletnika iz dotedanjšega okolja. Takšna vrsta vzgojnega ukrepa pride v poštev v primeru potrebe po trajnejših ukrepih in kadar vzgoje, prevzgoje in pravnega razvoja mladoletnika ne bi bilo mogoče doseči v okolju, iz katerega izhaja:
 - **oddaja v vzgojni zavod** je ukrep, ki ga izreče sodišče, kadar je za dosego namena potreben trajnejši ukrep, popolna izločitev mladoletnika iz njegovega okolja in stalno vodstvo ter nadzorstvo strokovnih vzgojiteljev;
 - **oddaja v prevzgojni dom** se izreče, kadar so izpolnjeni pogoji za zavodski ukrep in kadar je za prevzgojo in pravilen razvoj mladoletnika potreben učinkovitejši prevzgojni ukrep – edino pri tem ukrepu zakon določa upoštevanje teže in narave kaznivega dejanja ter mladoletnikovo prejšnje življenje;
 - **oddaja v zavod za usposabljanje** je subsidiaren ukrep, ki ga sodišče izreče, kadar so izpolnjeni pogoji za oddajo v vzgojni zavod ali prevzgojni dom, pa gre za

⁶⁰ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 533–535.

⁶¹ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 515–524 in 526–527.

mladoletnika, ki je moten v telesnem ali duševnem razvoju. Lahko se izreče tudi namesto varnostnega ukrepa, obveznega psihiatričnega zdravljenja in varstva v zdravstvenem zavodu, če je tako mogoče doseči namen kaznovanja.

V zvezi z zavodskimi ukrepi pa je pomemben še 19.1. člen Pekinških pravil, ki določa zavodske ukrepe kot skrajno sredstvo, ki sme trajati le toliko, kolikor je nujno potrebno. Predvsem v izogib negativnim učinkom in vplivom institucij in negativnega učinka izločitve posameznika iz njegovega »normalnega« socialnega okolja.⁶²

Načelo institucije kot skrajnega sredstva pa izhaja tudi iz 40.4. člena Pekinških pravil, ki primeroma našteva ukrepe za obravnavanje mladoletnikov: skrb, pravno svetovanje, nadzor, rejništvo, izobraževanje ... Ključnega pomena je izraz »druge alternative institucionalni skrbi«, ki odraža zahtevo, da morajo države poiskati in uporabljati različne ukrepe kot alternativo zavodskim ukrepom in mladoletniškemu zaporu. Pekinška pravila tako skozi več določb izražajo odklonilen odnos do institucionalizacije.⁶³

Ukrepi in pogoji za izbiro posameznega ukrepa so oblikovani in določeni tako, da bi se čim boljše dosegel namen kazenskih sankcij za mladoletnike. Vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj so torej bistveno vodilo pri izbiri ukrepa in pri obravnavanju mladoletnika.

5.2. KAZNI

Kazenski zakonik poleg vzgojnih ukrepov za mladoletnike v 72. členu določa tudi denarno kazen in mladoletniški zapor. Vendar pa te vrste kazni zakonik omogoča le za izjemne primere.⁶⁴ Sodišče pri izbiri sankcij posega najprej po milejših ukrepih, prednost daje vzgojnim, socialnim in drugim oblikam pomoči. Šele v primeru, da ti ne dajo želenih rezultatov, pa posega po strožjih ukrepih.⁶⁵

Zakon določa namen kazni za mladoletnike skupaj z namenom vzgojnih ukrepov, katerega bistvo je, da se mladoletnim storilcem kaznivih dejanj z varstvom in s pomočjo, z nadzorstvom, strokovnim usposabljanjem in razvijanjem osebne odgovornosti zagotovijo

⁶² Povzeto po Pekinška pravila, 19.1.

⁶³ Povzeto po Filipčič, 1998, str. 29.

⁶⁴ Povzeto po Kazenski zakonik, KZ-94, 72. člen, 3. odstavek.

⁶⁵ Povzeto po Prelić, 2007, str. 10.

njihova vzgoja, prevzgoja in pravilen razvoj.⁶⁶ Zato se tudi tukaj kazni in postopek izbire in izreka razlikujejo od postopka za polnoletne storilce kaznih dejanj.

5.2.1. MLADOLETNIŠKI ZAPOR

Kazenski zakonik mladoletniški zapor določa za starejše mladoletnike, torej tiste, ki so že dopolnili 16 let, in za katere mora sodišče ugotoviti, da so kazensko odgovorni. Zaradi posebnega namena kazenskih sankcij za mladoletne storilce se posebej presoja tudi njihova kazenska odgovornost, saj sodišče ne upošteva zgolj dejstva, ali je ta imel svoje ravnanje v oblasti in je razumel njegov pomen, temveč upošteva mladoletnikovo osebnost v celoti.

Mladoletniški zapor se lahko izreče zgolj za kaznivega dejanja, za katera je predpisana kazen zapora pet let ali več, poleg tega pa se izreče samo, kadar zaradi narave in teže kaznivega dejanja in visoke stopnje kazenske odgovornosti ne bi bilo upravičeno izreči vzgojnega ukrepa.⁶⁷ Iz KZ izhaja, da je zaporna kazen skladno z mednarodnimi dokumenti določena kot skrajno sredstvo.

Pri mladoletniškem zaporu ne gre za klasično zaporno kazen. Po svoji naravi je sicer kazen, po namenu pa združuje značilnosti obeh, kazni in vzgojnih ukrepov, zato je v ospredju prevzgoja mladoletnika in resocializacijski namen. Posebnost je vidna pri izbiri, pa tudi pri odmeri mladoletniškega zapora.

KZ v 89. členu določa zgornjo in spodnjo mejo trajanja od šest mesecev do pet let. Pri izbiri je poudarjen čas, potreben za doseg vzgoje, prevzgoje in strokovno usposabljanje mladoletnika in ne zgolj teža kaznivega dejanja. Sodišče mora odmeriti kazen, primerno mladoletnikovim potrebam, da se z njo doseže namen. Izjemoma je možno izreči mladoletniški zapor do deset let, in sicer kadar gre za kazniva dejanja, pri katerih je zagrožena zaporna kazen trideset let. Ker gre za dolgo kazen in velja, da se vzgoja in prevzgoja mladoletnika načeloma dosežeta v krajšem obdobju, je v ospredju bolj generalno preventivna funkcija kaznovanja, saj ima tako zagrožena kazen namen vplivati na potencialne storilce, da tovrstnih kaznivih dejanj ne bi izvrševali.

⁶⁶ Povzeto po Kazenskem zakoniku, KZ-94, 73. člen.

⁶⁷ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, 2013, str. 532–533.

Težnja po vzgoji, prevzgoji in pravilnemu razvoju se kaže tudi pri izvrševanju mladoletniškega zapora. Do dopolnjenega 23. leta starosti se kazen prestaja v posebnem zavodu, kjer so mladoletniki ločeni od polnoletnih zapornic in zapornikov. Če mladoletnik do 23. leta kazni ne prestane, se obsojenega premesti v kazenski zavod, kjer kazen prestajajo polnoletni obsojenci, razen v primerih, kadar je potrebno, da dokonča šolo ali strokovno usposabljanje.⁶⁸

Velja tudi posebna organizacija izvrševanja mladoletniškega zapora: »Zavod za mladoletnike namenja posebno pozornost pedagoški, psihosocialni in specialnoterapevtski obravnavi mladoletnika, organizira pouk za dokončanje osnovne šole in pridobitev poklica ter skrbi za športno udejstvovanje in druge aktivnosti mladoletnikov.«⁶⁹

Posebnosti veljajo tudi glede obiskov, stikov z družino, dopisovanja s starši in bližnjimi sorodniki.

Tako izbira, odmera, kot tudi organizacija izvrševanja mladoletniškega zapora so prilagojeni namenu kazenskih sankcij, saj stremijo h končnemu cilju, to je usposobitvi mladoletnika za družbeno sprejemljivo življenje.

5.2.2. DENARNA KAZEN

Zakon določa, da sme sodišče starejšemu mladoletniku, upoštevajoč namena vzgojnih ukrepov, za kazniva dejanja, za katera je predpisana kazen do pet let zapora ali denarna kazen, izreči denarno kazen. Vendar določa dodaten pogoj – denarno kazen je namreč mogoče izreči le, če jo je mladoletnik po svojih dohodkih zmožen plačati sam.⁷⁰

Kazen je, kljub določbi 2. odstavka 88. člena KZ-94, ki omogoča izrek denarne kazni v določenem znesku, mogoče odmeriti le v dnevni zneskih. Ker se določba sklicuje na 38. člen KZ-94, katerega veljave novi zakonik ni podaljšal, se za odmero smiselno uporabi 47. člen KZ-1. Glede izvršitve denarnih kazni pri mladoletnikih pa velja še posebnost, da se kazen, ki

⁶⁸ Povzeto po Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij, ZIKS-1, 113. člen, Ur. l. RS, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11 - ZP-1G, 96/12 - ZPIZ-2, 109/12 in 54/15.

⁶⁹ Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, ZIKS-1, 115. člen 1. odstavek.

⁷⁰ Povzeto po Kazenskem zakoniku, KZ-94, 88. člen.

je ni mogoče prisilno izterjati, ne more nadomestiti z zaporom, kot to velja za polnoletne obsojence, pač pa z enim od nezavodskih vzgojnih ukrepov.⁷¹

⁷¹ Povzeto po Bavcon, Šelih in sodelavci, str. 539–540.

6. UČINKOVITOST KAZENSKIH SANKCIJ PRI DOSEGANJU NAMENA

Temeljni namen kazenskih sankcij je preprečevanje kriminalitete. Z različnimi sankcijami, raznovrstnimi metodami in pristopi skuša kazensko pravo vplivati na potencialne storilce in storilce kaznivih dejanj, da le teh ne bi izvrševali. »Prestopništvo mladoletnikov je nevarno, ker lahko začetni majhni prestopki oblikujejo nagnjenje za kasnejše nevarnejše prestopništvo, ki pospeši razvoj kriminalne kariere in kriminalnega življenjskega stila.«⁷² Zato je z vidika preprečevanja kriminalitete še kako pomembno ustrezno obravnavanje mladoletnih prestopnikov.

Kot izhaja iz prejšnjih poglavij, so kazni in vzgojni ukrepi, ki jih sodišče lahko izreče mladoletnim storilcem kaznivih dejanj, oblikovani tako, da se z njimi vzgaja, prevzgaja in uči mladoletnike družbeno sprejemljivega življenja. Ob upoštevanju splošnih znanstvenih spoznanj o adolescenci in posebnih osebnih značilnostih posameznika skušajo kazenske sankcije zmanjšati ali odpraviti dejavnike, ki povzročajo odklonsko vedenje.

Ob razmišljanju o namenu in preučevanju različnih pristopov pomoči, ki so se razvila za doseganje resocializacije storilcev se pojavlja vprašanje: koliko so te metode in ukrepi sploh učinkoviti? Ali je temeljni namen kazenskih sankcij za mladoletnike sploh dosežen, sem skušala ugotoviti s preučevanjem statističnih podatkov o sankcioniranih mladoletnikih in povratnikih.

V nadaljevanju bom predstavila podatke o izrečenih kazenskih sankcijah za mladoletnike na splošno, po vrsti kazenske sankcije in številu sankcioniranih mladoletnikov.

⁷² Brinc, 2000, str. 114.

TABELA 1: Izrečene kazenske sankcije, 2009–2015:⁷³

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Število izrečenih sankcij SKUPAJ	418	330	369	398	437	319	240
Mladoletniški zapor	3	2	1	4	5	1	1
Vzgojni ukrepi SKUPAJ	410	323	367	394	428	313	239
Ukor	59	64	53	50	76	33	26
Navodila in prepovedi	104	80	95	121	89	42	21
Nadzorstvo organa soc. skrbstva	212	160	170	178	203	201	174
Oddaja v vzgojni zavod	28	17	34	39	46	26	10
Oddaja v prevzgojni dom	6	2	13	5	12	9	7
Oddaja v zavod za usposabljanje	1	-	2	1	2	2	1
Denarna kazen	1	2	1	-	1	-	-
Ni izrečena sankcija	4	3	-	-	3	5	-

TABELA 2: Povratništvo, 2009–2013:⁷⁴

	2009	2010	2011	2012	2013
Število izrečenih sankcij	418	330	369	398	437
Še ni bil obravnavan	322	257	283	299	330
Že obravnavan	96 (23 %)	73 (22,1 %)	86 (23,3 %)	96 (24,1 %)	107 (24,5 %)

Iz predstavljenih podatkov o izrečenih kazenskih sankcijah (Tabela 1) je jasno razvidna politika sodišč pri izrekanju kazenskih sankcij za mladoletnike. V predstavljenem obdobju prevladuje izrek vzgojnih ukrepov, pri čemer izstopa ukrep nadzorstva organa socialnega varstva, mladoletniški zapor in denarna kazen pa sta le redko uporabljeni sankciji. Glede na predstavljenе podatke je mogoče trditi, da sodišča prednost dajejo vzgojnim, socialnim in drugim oblikam pomoči. Menim, da takšno postopanje sodišč odraža upoštevanje ključnega namena kazenskih sankcij za mladoletnike, saj je vzgojo, prevzgojo in pravilen razvoj namreč najlažje doseči ravno z nezavodskimi vzgojnimi ukrepi.

⁷³ Statistični urad Republike Slovenije.

⁷⁴ Statistični urad Republike Slovenije. (V tabelo sem vključila podatke od leta 2009 do 2013, podatki za kasnejša obdobja niso bili objavljeni v času pisanja diplomske naloge.)

Iz prve tabele je razvidno tudi, da v zadnjih dveh letih upada število izrečenih kazenskih sankcij za mladoletnike. Kaj točno je razlog temu, ne morem zagotovo trditi, vendar menim, da je delno razlog tudi ustrezno obravnavanje mladoletnikov.

Iz tabele o povratništvu lahko ugotovimo, da je število mladoletnikov povratnikov v letih 2009–2013 precej stabilno, kažejo se le rahla odstopanja, na podlagi katerih pa ne moremo trditi, da gre za porast ali zmanjšanje povratništva.

7. ZAKLJUČEK

Mladolentniki so specifična skupina oseb, ki prehaja iz otroštva v odraslost in se pri tem sooča s številnimi dejavniki, ki vplivajo na njihovo vedenje. Na mladolentnike lahko vplivajo in povzročajo neprilagojeno ali celo kriminalitetno vedenje tako biološki kot psiho-socialni dejavniki. Kljub temu, da gre v večini primerov za situacijsko in ne motivacijsko pogojeno ravnanje,⁷⁵ je mladolentniško prestopništvo potencialno nevaren družbeni pojav.

»Čeprav so občasna prehajanja meje dovoljenega v adolescenci sorazmerno pogosta in jih zasledimo pri mnogih ljudeh, ki v kasnejših obdobjih življenja nimajo nikakršnih težav pri upoštevanju splošno uveljavljenih omejitev, pa je pravo trajnejše in resno prestopniško vedenje nekaterih mladostnikov le del kontinuitete, ki iz otroštva prehaja še v odrasla obdobja življenja.«⁷⁶

Ravno zaradi nevarnosti širjenja kriminalitete je potrebno ustrezno in pravočasno reagirati zoper odklonsko vedenje najmlajših. Ugotovitev, da so mladostniki najbolj dostopni za resocializacijo, je ključnega pomena za oblikovanje vzgojno usmerjenih kazenskih sankcij in poudarjanja njihovega vzgojnega namena.

Menim, da so vzgojni ukrepi in kazni, kot jih je sprejela slovenska ureditev, ustrezni za doseganje temeljnega namena kaznovanja. Velik izbor vzgojnih ukrepov omogoča izbiro najbolj ustrezne oblike pomoči. Tako je kazenska sankcija prilagojena specifičnostim posameznika in daje več možnosti za odpravo dejavnikov tveganja, ki povzročajo odklonsko vedenje mladolentnika.

Glede na podatke, ki sem jih predstavila v Tabeli 1, je razvidno, da je tudi kaznovalna politika sodišč usmerjena v izrekanje nezavodskih vzgojnih ukrepov in spoštovanje določb Pekinških pravil, ki institucionalizirane ukrepe določa kot skrajne. Cilj takšne politike je doseči vzgojo in prevzgojo ter pravilen razvoj brez tveganja negativnih vplivov institucij.

Koliko so pri tem sodišča in državni organi uspešni, lahko na nek način ugotavljamo tudi skozi povratništvo. Podatki, ki izhajajo iz tabele o povratništvu, kažejo na stabilne okvire mladolentniškega povratništva.

⁷⁵ Povzeto po Brinc, 2000, str. 114.

⁷⁶ Tomori, 2000, str. 107.

Dejstva o padajočem številu mladoletnih prestopnikov in stabilnih okvirih povratništva so med drugim posledica pravilnega obravnavanja mladoletnikov, zato lahko sklepamo, da je pristop kaznovanja pri doseganju temeljnega namena v določeni meri učinkovit.

8. LITERATURA :

1. Ambrož, Matjaž: Preventivne mešane teorije o namenu kaznovanja, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 59, št.3, 2008; URL: http://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2008/03/RKK2008-03_MatjazAmbroz_TeorijeONamenuKaznovanja.pdf ;
2. Arsenovski, Sašo: Vzgojni ukrep »Navodila in prepovedi« primerjalno pravna analiza in sodna praksa v Republiki Sloveniji, diplomatska naloga, mentor: prof. dr. Šelih Alenka, Ljubljana, 1998;
3. Bavcon, L.; Šelih, A.; Korošec D., Ambrož M., Filipčič K.: Kazensko pravo – splošni del, Urani list Republike Slovenije, Ljubljana, 2013;
4. Bavcon, Ljubo (vodja raziskave): Uveljavljanje novih institutov kazenskega materialnega in procesnega prava, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Uradni list republike Slovenije, Ljubljana, 2000;
5. Filipčič, Katja: Obravnavanje mladoletnih delikventov, primerjalno pravni vidik, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana, 1998;
6. Foucault, Michel: Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora, Založba Krtina, Ljubljana, 2004;
7. Hirjan, Franjo; Singer, Mladen; Maloljetnici u krivičnom pravu: Materijalnopравни i procesnoprani položaj maloljetnih počinitelja krivičnih djela, krivičnopravna zaštita maloljetnika, kriminalna politika, Globus, Zagreb, 1991;
8. Meško, G., Tominc, B. (ur.): European Society of Criminology: Criminology and crime policy between human rights and effective crime control, 9th Annual Conference, Ljubljana, 2009;
9. Pavčnik, Marijan: Teorija prava, GV založba, Ljubljana, 2011;
10. Prelič, Danijela: Učinkovitost vzgojnega ukrepa oddaje v prevzgojni dom z vidika socioterapevtske usmeritve, magistrsko delo, Mentor: Prof. dr. Dragan Petrovc, Ljubljana, 2007;
11. Scott, Elizabeth S.: Rethinking juvenile justice, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London England, 2008;
12. Sušelj, Erika, (Re)socializacija osebe v zaporskem sistem, diplomatska naloga, Mentorica: prof. dr. Vesna V. Godina, Ljubljana, 2009, URL: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/suselj-erika.pdf> ;

13. Šelih, Alenka (ur.): Prestopništvo in odklonsko vedenje mladih – vzroki, pojavi, odzivanje, Bonex Založba, Ljubljana, 2000;
14. Vilfan, Sergij: Uvod v pravno zgodovino, 5.ponatis 2.izd. – Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije, 2011;
15. Žagar, Dušan (ur.): Prestopništvo mladih, 8. seminar forenzične psihiatrije, Center za mentalno zdravje Psihiatične klinike v Ljubljani, Ljubljana, 1997;
16. World Youth Report, Youth at the United Nations: Juvenile Delinquency, 2003: URL: <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/worldyouthreport.pdf> ;
17. Children's rights behind bars: Practical guide - Monitoring places where children are deprived of liberty, URL: <http://www.childrensrightrightsbehindbars.eu/outputs/practical-guide> .

Pravni viri:

1. Deklaracija o otrokovih pravicah; URL: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/deklaracija-o-otrokovih-pravicah/> ;
2. Kazenski zakonik, KZ - 94, Uradni list RS, št. 95/04 - uradno prečiščeno besedilo in 55/08 - KZ-1;
3. Kazenski zakonik, KZ-1, Uradni list RS, št. 50/12 - uradno prečiščeno besedilo, 6/16 - popr., 54/15 in 38/16;
4. Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah; URL: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Mednarodnipakt_drzavljskih_politcnih_pravicah.pdf ;
5. Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah; URL: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/Mednarodni_pakt_o_ekonomskih_socialnih_in_kulturnih_pravicah.pdf ;
6. Splošna deklaracija človekovih pravic; URL: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/SPLOSNA_DEKLARACIJA_O_CLOVEKOVIIH_PRAVICAH_-_F.pdf ;
7. Statistični urad Republike Slovenije, URL: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/viewplus.asp?ma=H121S&ti=&path=../Database/Hitre_Repozitorij/&lang=2 ;

8. The Beijing Rules, 1985, URL:
<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf> ;
9. Ustava Republike Slovenije, URS, Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 - UZS68, 66/00 - UZ80, 24/03 - UZ3a, 47, 68, 69/04 - UZ14, 69/04 - UZ43, 69/04 - UZ50, 68/06 - UZ121,140,143, 47/13 - UZ148 in 47/13 - UZ90,97,99;
10. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, ZIKS-1, Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečiščeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11 - ZP-1G, 96/12 - ZPIZ-2, 109/12 in 54/15 .